

KAMENNÁ VÝZDOBA BUDOVY SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA V BRATISLAVE

DANIEL PIVKO

Abstract: *Stone decoration of building of the Slovak National Museum in Bratislava.* The building of Slovak National Museum in Bratislava, originally of Agricultural museum, was built in 1928. The facade of the building is covered by greyish rose rhyolite from Hliník/Hronom. The baseboard and stairs in front of and inside the building are formed of grey probably Light Silesian granite. In interior there are used grey-beige Spiš travertine from Drevenik Mts. Columns in Harminc hall and in Café are made up of Bešeňová travertine. The floor is covered by light grey Ostružno marble from southern Bohemia and grey-brown Zbuzany „marble“ close to Prague.

Key words: Slovak National Museum, building, stones, marbles

Úvod

Dnes v budove Slovenského národného múzea na Vajanského nábřeží v Bratislave sídli Riaditeľstvo SNM a Prírodovedné múzeum SNM. Múzeum navštevuje množstvo ľudí so záujmom o prírodné vedy, kvôli prevládajúcim prírodovedným expozíciám. S cieľom priblížiť verejnosti krásu a zaujímavosti kamennej výzdoby budovy je napísaný tento článok. Monumentálna budova SNM slúži svojmu účelu takmer 80 rokov. Je jednou zo stavieb, ktorá si dodnes zachovala svoj pôvodný vzhľad architektúry dvadsiatych rokov 20. storočia.

História a architektúra budovy

Budova terajšieho Slovenského národného múzea bola pôvodne postavená pre Zemedelské múzeum v Bratislave. Toto múzeum vzniklo z iniciatívy Zemeľskej rady pre Slovensko v Bratislave, ktorá v r. 1922 prevzala úlohu prípravného výboru múzea. V r. 1924 bolo ustanovené Kuratórium zo slovenských poľnohospodárskych a osvetových odborníkov, ktoré bolo poverené vytvorením Slovenského zemedelského múzea v Bratislave ako pobočky celoštátneho Československého zemédělského musea v Prahe. Jeho prvou úlohou bolo vybudovanie muzeálnej budovy (Jurkovič 1970).

Výstavbu budovy podporil osobnou iniciatívou Dr. Milan Hodža, zo sumy 15 miliónov Kč na podporu poľnohospodárskeho múzejníctva v Československu vyčlenil 10 miliónov pre Slovensko. Pre výstavbu bol vyhladený pozemok na dunajskom nábřeží, na ktorom mala pôvodne stáť budova banky. Plány muzeálnej budovy vytvoril arch. Michal Milan Harminc, projektant aj prvej slovenskej muzeálnej budovy v Martine – Múzea Andreja Kmeťa v Turčianskom Sv. Martine (1907). S výstavbou sa začalo 22. septembra 1924. Na začiatku bolo potrebné vykonať zaťažkávacie skúšky, pretože pozemok bol po regulácii Dunaja navezený stavebným rumoviskom. Ako najvhodnejšiu pre založenie

stavby podľa posudku odborníkov zvolili armovanú železobetónovú dosku. Tú po výkopych na jeseň 1924 a jar v r. 1925 začali betónovať (Jurkovič 1970).

V tom čase vyhotovili rozpočet na sumu takmer 8,7 milióna Kč a na základe súťaže stavbu zadali firme Ing. V. Nekvasil. Muzeálna budova bola úplne dokončená a skolaudovaná v decembri 1928, ale už v r. 1927 sa tam konala prvá výstava Slovenských žúp (Jurkovič 1970).

Budova múzea je postavená v duchu neoklasicizmu. Architekt Harminc vychádzal z publikovaných návrhov O. Wagnera na nerealizované viedenské Franz-Joseph Stadtmuseum z r. 1903 ako aj z návrhov českých architektov, ktorý sa zúčastnili súťaže na budovu múzea v r. 1924. M. M. Harminc prevzal do svojho projektu budovy múzea všetky najlepšie riešenia zo spomínaných architektonických súťažných návrhov a skĺbil ich do jednotného eklektického celku. Pôdorysné riešenie budovy múzea s malou zmenou prevzal M. M. Harminc z projektu O. Novotného. Osovo za sebou zoradil vstup, vestibul, schodisko, dvor, prednáškovú, estrádnú sálu a kaviareň. V realizovanom návrhu len vložil ďalšiu chodbu medzi prednáškovú sieň a miestnosti v južnom krídle, zväčšil vestibul na úkor schodiska a zmenil rozloženie sanitárnych zariadení. V priestoroch kaviarne ponechal dvojramenné schodisko z projektu O. Novotného. Fasády upravil podľa B. Hübschmanna. Časť orientovanú smerom k dunajskému nábrežiu pôvodne členenú rizalitmi zjednotil systémom polstĺpov. Z pôvodne Harmincom navrhovaných štítov a tympanónov sa realizoval len jediný, nad hlavným vstupom, s reliéfom oráča. Sochárska výzdoba priechlia, čiastočne zničená pri bombardovaní v r. 1944, je dielom F. Úprku, bronzové výplne vstupných dverí zhotovil S. Paukert (Holčík, Rusina 1987, Machajdíkova 2003).

Trojposchodová budova múzea so suterénom a podkrovím má nepravidelný lichobežníkový pôdorys. Čelo budovy je orientované do malého námestia. Dĺžka budovy je asi 85 m v hlavnej osi, najväčšia šírka je asi 41 m. Hlavné výstavné priestory s plochou po 1 500 m² boli situované na druhom a treťom poschodí. Na prízemí boli tri výstavné siene pre príležitostné výstavy, na prvé poschodie umiestnil M. M. Harminc slávnostnú a malú prednáškovú sieň. Pracovne sa nachádzali na prvom poschodí a laboratória v podkroví (Machajdíkova 2003). Po skolaudovaní budovy v r. 1928 začali odborné prípravy expozície. Ing. Miloš Jurkovič, ako jediný odborný zamestnanec, prvý správca Zemedelského múzea (hlavný správca, neskôr riaditeľ Slovenského múzea), zvládol okrem vypracovania scenára expozície aj všetky administratívne, ekonomické a organizačné práce. Jednotlivé časti expozície boli riešené tak, aby vytvorili ucelený obraz poľnohospodárskej výroby na Slovensku (Machajdíkova 2003).

Oficiálne otvorenie Zemedelského múzea sa konalo 4. mája 1930. Slávnostný prejav predniesol aj minister orby Milan Hodža. Zemedelské múzeum z finančných dôvodov prenajalo priestory Slovenskému vlastivednému múzeu, klubu Slovenských automobilistov, Republikánskemu klubu a počas druhej svetovej vojny tu jeden a pol roka sídlilo aj Ministerstvo zahraničných vecí. Zemedelské múzeum bolo spolkový múzeom, ktoré bolo úzko späté s pražským ústredím až do rozdelenia Československej republiky v roku 1938. Po vzniku samostatného slovenského štátu sa Zemedelské múzeum v Bratislave osamostatnilo a mnoho českých odborníkov opustilo jeho pôdu. Nariadením vlády prešla budova múzea dňom 6. októbra 1938 do majetku bratislavského Zemedelského múzea. Finančné ťažkosti boli hlavným dôvodom zlúčenia Zemedelského

múzea a Slovenského vlastivedného múzea do jedného celku – Slovenského múzea v r. 1940. Vznikom Slovenského múzea ako celoštátneho ústavu získava múzeum iné, vyššie celospoločenské postavenie a začalo dostávať riadne štátne dotácie z prostriedkov štátu (Machajdíkova 2003).

Budovu Slovenského múzea značne poškodili vojnové nálety. Pri bombardovaní Apolky 16. júna 1944 zasiahli budovu zápalné a trieštivé bomby, požiar zničil strechu a podkrovie. Ďalšie bombardovanie poškodilo Slovenské múzeum 16. októbra toho istého roku. Začiatkom roka 1945 s povolením Notárskeho úradu v Bratislave zabralo nemecké vojsko kaviarenský trak a zriadilo si tu sklad potravín. Vojaci pri svojom nútenom odchode v apríli 1945 tu úmyselne založili požiar a Slovenskému múzeu spôsobili nezanedbateľné škody. Po vojne sa tieto rozsiahle a veľkolepé priestory dlhšie nevyužívali, až oveľa neskôr sa v nich občas usporadúvali príležitostné výstavy. Na odstránení vojnových škôd sa finančne podieľali Ústredná odškodňovacia komisia pri Ministerstve financií a mesto Bratislava. Predsedníctvo Zboru povereníkov poverilo 5. augusta 1946 stavebným udržovaním budovy Slovenského múzea Poverenímto techniky. Rekonštrukčné práce pokračovali od júna 1944 až do roku 1951. Stavebný dozor mal projektant budovy M. M. Harminc (Machajdíkova 2003).

V roku 1961 došlo k zlúčeniu Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine a Slovenského múzea v Bratislave. V nasledujúcom období sa na budove vykonali len menšie úpravy. Pred budovou Slovenského národného múzea odhalili 28. októbra 1988 Pamätník československej štátnosti. Výraznejšie úpravy budovy sa realizovali až v rokoch 1994 – 1997. V júni 1995 bola sprístupnená novovybudovaná knižnica múzea s veľkou študovňou. Dňa 17. mája 1996 sa obnovila prevádzka kaviarne (Machajdíkova 2003). V súčasnosti sú tu popri Riaditeľstve SNM odborné pracoviská a stále expozície Prírodovedného múzea. Na prízemí a prvom poschodí budovy sa nachádzajú výstavné priestory, na druhom a treťom poschodí prírodovedné expozície. Na treťom poschodí je tiež knižnica múzea, ktorá je aj ústrednou knižnicou muzeologickej literatúry na Slovensku.

Kamenná výzdoba SNM

Na výstavbe budovy terajšieho SNM na Vajanského nábřeží sa okrem rôznych dodávateľských firiem najmä z Čiech podieľala aj firma Jaroslav Vinduška z Prahy, ktorá vykonala kamenárske práce za takmer 600 tisíc Kč. Hlavným obkladovým materiálom v reprezentačných častiach múzea určených pre verejnosť je travertín. Použitý bol sivý spišský travertín a červenkastý bešeňovský travertín. Firma Jaroslav Vinduška dodala i dlažby z kombinovaného *zbuzanského* a *ostruženského mramoru*, z dosiek hrubých 3 cm a cenou 395 Kč za meter štvorcový. Portál a podstavce sôch z ryolitu mala dodať tiež firma J. Vinduška. Architekt navrhol abnormálne dlhé schodištvé stupne, sú dlhé až 6 m. Boli problémy s ich dodávkou, nedarilo sa vylomiť potrebný čistý kameň z jemnozrnej *sivomodrej žuly*. Sokel budovy obložili tiež prvotriednou jemnozrnnou *modrosivou žulou* s doskami hrubými 18 cm. Schody v bočných schodištiach sú z umelého kameňa. Na kamennú balustrádu v kaviarni mal byť použitý leštený *slivenecký mramor*, podobne i na zábradlie v hlavnom schodišti (Archív SNM, Jurkovič 1970). Namiesto toho je tam dnes *spišský* a *bešeňovský travertín*.

V protokole z kolaudácie budovy z 17.12.1928 sa píše, že stavebné práce uskutočnené kamenárskou firmou Jaroslav Vinduška z Prahy-Strašnic sú celkom dobré a odborne

správne, dlaždice mramorovej dlažby nie sú správne vypracované a travertín mal byť rovnakej farby a bez väčších dier a trhlín (Archív SNM).

V objekte budovy SNM sa zo strany Fajnorovho nábrežia nachádza kaviareň Curiosities Cafe, ktorá má kamennú výzdobu z 90-tych rokov 20. storočia vyhotovených firmou Mramor spol. s.r.o. z Bratislavy. Na dlažbe sa nachádzajú dlaždice zo svetlého žilkovaného až brekciovitého mramoru, jedného z typov kararského mramoru, a čierneho vápenca s bielymi žilkami a prierezmi fosílií, Nero Marquina zo Španielska. Sokel stien a podesta je vytvorená z béžového pruhovaného travertínu, pravdepodobne Travertino Romano z Talianska. Schodištvé stupne sú zo svetlého granitu, pravdepodobne Blanco Cristal zo Španielska.

Kamenná výzdoba Pamätníka československej štátnosti

Pamätník sa nachádza pred vchodom do SNM. Bol odhalený v r. 1988 pri príležitosti 70. výročia vzniku Československej republiky. Bronzová socha leva so znakom stojí na pilieri obloženom kvádrmi libereckej žuly. Podesta pamätníka je z kvádrov svetlej sliezskej žuly sivej farby. Priestor okolo pamätníka až po SNM je vydláždený kockami zo svetlého pravdepodobne supíkovického a tmavého lipovského mramoru. Obrubníky cesty sú vytvorené zo spišského travertínu.

Pôvod kameňov

Spišský travertín bol použitý v závetří hlavného vchodu, vo vestibule na obklad stien, 4 soklov stĺpov, samotných stĺpov a ich hlavíc, na 2 podstavce pre bočné osvetlenie, obloženie vykurovacích telies, sokel reprezentačnej sály, rovný sokel podest prízemnia, 1., 2. a 3. poschodia, stúpajúci sokel s výsekmi pre schody, oblý sokel podest, sokel 16 voľných pilierov, zábradlie (obloženie schodišť, piliere, kuželky a madlá), portály prízemnia a troch poschodí, v bočnom vchode do prednáškovej sály (Zimná záhrada) z Fajnorovho i Vajanského nábrežia a vo vchodoch do kaviarne (Archív SNM).

Na rekonštrukciu kamenných častí budovy múzea po čiastočnom zničení počas 2. svetovej vojny dala ponuku 6. mája 1946 na kamenárske práce firma J. Vinduška Spišské Vlchy. Navrhli kamennú stĺpovú balustrádu zo spišského travertínu z 3. na 4. poschodie, obklad stien a stĺpov v schodišti 4. poschodia z travertínu, žulové schody v suteréne kaviarne, strhnutie starého znečisteného travertínového obkladu v závetří vchodu, očistenie a preleštenie, obloženie závetria do kaviarne z travertínových dosák, polozenie benátskej dlažby zo spišského travertínu v závetří vchodu. Odhad rekonštrukčných prác bol 800 tisíc Kč (Archív SNM). Kamenné schodište so zábradlím z 3. do 4. poschodia sa nezrealizovalo. Do zádveria hlavného vchodu dali pravdepodobne nové dosky zo svetlejšieho spišského travertínu než bol pôvodný. V Zimnej záhrade a Kaviarni Múzeum položili benátsku dlažbu tvorenú z dlaždíc zložených z kúskov spišského travertínu.

Spišský travertín sa ťažil a sporadicky ťaží na Dreveníku pri Spišskom Podhradí. Typický spišský travertín je pórovitý, krémový so svetlobéžovými zvlhnenými prúžkami. Takýto poznáme z obkladov mnohých budov v Bratislave z obdobia 1. ČSR i po 2. svetovej vojne s typickou bielou patinou na povrchu. Napr.: Generálna prokuratúra SR na Štúrovej ulici, hotel Devín, nové SND, Fakulta architektúry STU.

V SNM je použitý menej typický tmavý spišský travertín. Vyznačuje sa striedaním prúžkov nerovnakej hrúbky často zvlnených s farbami béžovo-sivou, krémovou, sivo-hnedou a málo okrovou. Podobný, ale svetlejší, sa nachádza na dlažbe vo Francúzskom inštitúte na Sedlárskej ulici alebo OD Dunaj. Tento vzácne použitý tmavý travertín pripomína trochu i maďarský travertín Budakalasz od Budapešti a travertín použitý okolo vysokoškolského internátu Družba.

Hornina travertín vzniká kryštalizáciou z minerálnych vôd, ktoré prúdia pozdĺž zlomových plôch najmä na križovaní zlomov. Dnes možno vidieť vývery minerálnych vôd na Sivej brade pri Spišskom Podhradí alebo v neďalekých Baldovciach, kde sa voda zachytáva ako známa Baldovská. Pri tvorbe travertínu z minerálnej vody hrá úlohu zníženie teploty, tlaku, únik CO₂ a spoluúčinkovanie siníc, baktérií, rias a niektorých vyšších rastlín. Travertín vytvára postupne travertínovú kopu, na ktorej sa minerálna voda vyzrážava v podobe rôzne veľkých kaskád, girland, hrádzok, stupňov... Preto má travertín v priereze väčšinou zvlnený povrch. Mikroskopicky je travertín tvorený z kalcitových zŕn s veľkosťou do 0,1 mm. Žlté až hnedé odtiene dodáva prítomnosť hydroxidov Fe, sivú farbu aj prítomnosť ílových minerálov.

Travertín ako iné horniny s obsahom kalcitu podlieha krasovateniu. Rozpúšťaním sa v ňom tvoria rôzne veľké dutiny, ktoré potom bývajú vyplňané prúžkami z kryštálov aragonitu. Vo vstupnej časti vestibulu SNM alebo na vnútornej strane pravého stĺpu schodišťa z prízemnia na 1. poschodie vidno travertín s dutinami vyplnenými prúžkovaným aragonitom alebo kalcitom bez pórov. Tento prúžkovaný uhličitan vápenatý je ekvivalentom jaskynného sintra. Kamenári takéto pruhované horniny nazývajú ónyxovými mramormi.

V oblasti Dreveníka je spojených niekoľko travertínových kôp, v ktorých je hrúbka travertínu niekoľko desiatok metrov. Travertín začal vznikať už na konci treťohôr. V minulosti bolo na Dreveníku 5 väčších a 2 menšie kameňolomy, kde sa kameň dobýval a spracúval sa na výrobky v Spišských Vlachoch (firma Vinduška) a Krompachoch (firma Minařů) (Ivan 1941, 1943). Firma Vinduška, ako uvádzam v úvode kapitoly, zabezpečovala kameň a kamenárske práce pre budovu Zemeľského múzea.

V travertínoch z Dreveníka sa našlo mnoho skamenelín stavovcov a artefaktov svedčiacich o dávnom osídlení regiónu. Holec a Krempaská (2007) vymenovávajú fosílie nájdené v travertínoch Dreveníka: jelene s obrovskými parohmi *Megaceros giganteus*, dnešný jeleň *Cervus elaphus*, chobotnatci *Mammuthus primigenius* a *Mammut borsoni*, korytnačka močiarna *Emys orbicularis* a vajce kulíka riečného *Charadrius dubius*.

Pozoruhodný, ale neistý kvôli strate, bol nález lebky s mohutne vyvinutými nadočnicovými oblúkmi a značne šikmým čelom. Našiel sa v Grünapfelovom kameňolome pri Spišskom Podhradí v geologických vrstvách rozhrania treťohôr a štvrtohôr spolu s ďalšími zvieracími kosťami.

Lebka z Dreveníka prečkala vojnové roky (určitý čas bola uložená na radnici v Spišskej Novej Vsi) a stratila sa až v povojnových mesiacoch (Vizdal 2003). Historik P. Dvořák (2002) o tom píše, že v roku 1941 alebo 1942 pracovníci kameňolomu našli ľudskú lebku a pri tomto objave nebol prítomný žiaden odborník. išlo o lebku človeka možno milión rokov starú. Nález si majiteľ odložil v trezore v Spišskej Novej Vsi a na to bol odvedený do koncentračného tábora. Po vojne sa vrátil a lebku si z trezoru vybral, ale odišiel do Izraela. Bola to lebka možno najstaršieho človeka z Európy.

Bešeňovský travertín výrazne živých farieb sa nachádza na 4 stĺpoch Harmincovej sály, na sokli sály i Zimnej záhrady. V kaviarni SNM je ním obložené schodište, stĺpy a zábradlie. Bešeňovský travertín tvoria nerovnako hrubé paralelné pružky mierne zvlnené okrovej, žltočervenej a béžovej farby. Hrdzavé odtiene sú spôsobené prítomnosťou hydroxidov železa.

Bešeňovský travertín sa už neťaží. Ťažil sa počas 1. ČSR. V kameňolome sa rezal na bloky, vyvážal sa do Belgicka, Holandska, Anglicka, Ameriky a Nemecka (Ivan 1941, 1943). Bešeňovský travertín je použitý na obklad budovy Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí i na budove Justičného paláca v Bratislave.

Travertín vzniká pri Bešeňovej i dnes. Vyviera pozdĺž zlomu, ktorý prechádza Liptovskou kotlinou. Vývery minerálnej vody a tvorbu travertínu možno pozorovať na južnom svahu medzi štátnou cestou Bešeňová – Potok a železničnou traťou. Podľa pozorovaní Ivana (1943) na jar a v lete sa vylučuje z vody bledší travertín, na jeseň a cez zimu červenší. Červená farba sa vylučuje bližšie pri prameni, bledšia ďalej.

Hlinícky ryolit sa nachádza na priechodnej budovy, kde je rizalit s tympanómom a podstavce sôch obložený kvádrmi pórovitého ružovosivého ryolitu. Tento kameň sa používal už v staroveku a stredoveku. Vyrábali sa z neho žarnovy a mlynské kamene. Používal sa aj na stavbu mostov. Obložený je ním i električkový tunel pod Bratislavským hradom.

Petrograficky je to kyslá výlevná hornina, ktorá obsahuje póry po unikajúcich plynoch. Vznikla dosť rýchlym stuhnutím veľmi hustej (viskózne) lávy. Tvorená je sklovitou základnou hmotou s mikroskopickými drobnými kryštálmi kremeňa, draselných živcov, plagioklasov a biotitu. Miestami sa v ryolite nachádzajú žilky a zhluky celistvého bordového jaspisu, ktorý vznikol kryštalizáciou skrytokryštalického chalcedónu z horúcich roztokov v dutinách ryolitu.

Kameňolom s výskytom ryolitu sa nachádza pri Hliníku nad Hronom smerom na Sklené Teplice, kde sa stýka Žiarska kotlina s úpäťm Štiavnických vrchov. Je to vedľa prírodnej pamiatky Szaboova skala, ktorá je vulkanická kupola – dóm vytlačený z hĺbky počas obdobia neogénu (sarmat). Na okraji sa ochladila prechodom cez vodou nasiaknuté usadeniny a tak sa na jej okraji vytvorilo sopečné sklo – perlit. To sa ťaží v neďalekej Lehôtke pod Brehmi na výrobu expandovaného perlitu – stavebnej a environmentálnej suroviny.

Na schody do budovy a schodištvé stupne na prízemie, 1. až 3. poschodie a tiež na obklad sokla budovy bola využitá sivá, miestami žltkastá rovnomerne zrnitá žula. Počas bombardovania budovy a požiaru bola asi časť schodov poškodená. Firma J. Vinduška zrejme doplnila žulové schody pred hlavným vchodom a plánovala dodať žulové schody z 3. na 4. poschodie podľa ponuky z prvotriednej jemnozrnnej sivomodrej žuly (Archív SNM). To sa však nezrealizovalo.

Žula má brúsený alebo zrnovaný (pemrlovaný, štokovaný) povrch urobený špeciálnym kladivom pripomínajúcim tlčik na mäso. Miestami v žule na obklade badať zvetrávanie, odlupovanie povrchovej vrstvy, vznik puklín. Makroskopicky je žula stredno- až drobnozrná. Z výbrusu vzorky odobratej zo zvetraného sokla možno odvodiť, že ide o granit s vysokým obsahom kremeňa (44%). Zo živcov prevažuje draselný živec – ortoklas (40%), ktorý má často náznak zonálnej stavby alebo jemné odmiešania albitu (pertit). Kryštály tmavej sludy – biotitu (9%) sa často prerastajú. Plagioklasov – sodno-

vápenatých živcov je pomerne málo (7%). Našlo sa i korodované zrno pravdepodobne amfibolu.

V SNM bola pravdepodobne podľa makroskopických znakov ako je farba, zrnitosť, náznaku svetlých žiliek, z minerálneho zloženia ako i z dostupnosti na vtedajšom trhu použitá *svetlá sliezská žula*, presnejšie biotitický granit až granodiorit. Ťažená bola zo Žulovského masívu karbónskeho veku severne od kúpeľov Jeseník v českom Sliezsku už od 19. storočia. Táto žula sa u nás používala počas 1. ČSR a v období socializmu, ešte aj v 90-tych rokoch 20. storočia. Dnes ju vytlačili podobné čínske žuly.

Podesta Pamätníka československej štátnosti pred SNM je vytvorená z kvádrov menej kvalitnej svetlej sliezskej žuly, ktorá za vyznačuje farebnou nestálosťou, lokálnou šmuhovitou stavbou i prítomnosťou hrubozrnných polôh.

Dlažba 2 podest a 2 medzipodest hlavného schodišťa a dlažba dvoch bočných vchodov je vytvorená z kombinovaného *zbuzanského* a *ostruženského* mramoru. *Ostruženský mramor* patrí medzi šumavské mramory. Z geologického hľadiska sa zaraďuje do sušicko-votickej pestrej série šumavského moldanubika, kde sa v paraulách nachádzajú šošovky mramorov (Mísař et al. 1983). Pôvodne to boli asi útesy tvorené plytkovodnými útesotvornými živočíchmi zo starších prvohôr, podobné dnešným koralovým útesom. Neskôr počas hercýnskeho vrásnenia boli vápence premenené na mramory.

Kameňolom sa nachádza pri Ostružne na Sušicku a začal sa ťažiť v 70. rokoch 19. storočia. Najvýznamnejším majiteľom bola firma J. Vinduška (Rybařík 1994), ktorá dodávala ušľachtilé kamene aj na stavbu múzea (Archív SNM).

Použitý mramor na dlažbe vo vestibule SNM je bielo, sivo a menej hnedo nepravidelne šmuhovitý, škvornitý až obláčikovitý. Vizualne je podobný aj na iný typ šumavského mramoru – jaroškovský mramor. Ostruženský mramor je kalcitovo-dolomitový mramor, hrubo- až jemnozrnný zložený podľa Rybaříka (1994) z kryštálov kalcitu a dolomitu (chemicky $\frac{3}{4}$ CaCO₃ a $\frac{1}{4}$ Mg CO₃).

Zbuzanský „mramor“, tiež použitý na dlažbe SNM, pochádza z lomu Mramorka pri Zbuzanoch juhozápadne od Prahy. Kamenári nazývajú pevné, kompaktné a leštiteľné vápence mramormi. Z geologického hľadiska je to dvorecko-prokopský vápenec devónskeho veku z pražského súvrstvia. Vznikal v nevetranej morskej panve so stagnujúcou vodou. Vápenec je sivý s hnedým alebo zelenkavým odtieňom. V jemnozrnnnej mase vidno pár centimetrové hľuzy a miestami úlomky skamenelín. Presekaný je bielymi nesúvislými kalcitovými žilkami. Lom bol založený v r. 1926 (Kovanda et al. 2001, Rybařík 1994).

Vápenec vznikol v období, keď na dne mora žili trilobity, tenkostenné mäkkýše tentakulity, ramenonožce, rovnoschránkové hlavonožce, menej ulitníky a koralý (Kovanda et al. 2001).

Reliéfy na priečelí SNM medzi oknami 1. a 2. poschodia a pravdepodobne i sochy obnovené po poškodení budovy sú vytvorené z *hoříckého pieskovca*. Hořícký pieskovec je kvádrový kremenný jemnozrnný pieskovec krémovej, svetlo sivobielej až žltej farby, miestami s hrdzavými škvrnami a pruhmi. Obsahuje viac ako 90% kremeňa, ojedinele živce, glaukonit, sludy a ťažké minerály. Základná hmota medzi pieskovými zrnkami je tvorená zmesou ílových minerálov (kaolinit, illit) a kremenného prachu (Rybařík 1994).

Hrdzavé škvrny, ktoré vidno aj na reliéfoch i sochách, vznikli premenou minerálov s obsahom dvojmocného na trojmocné železo. To sa dialo pri prenikaní povrchových vôd s obsahom kyslíka. Hydroxidy trojmocného železa hrdzavej farby sa periodicky vyzrážali v prúžkoch vplyvom difúzných procesov.

Hořícký pieskovec patrí medzi kvádrové pieskovce korycanských vrstiev (morský cenoman) ako časť Českej kriedovej tabule (Mísař et al. 1983). V strede obdobia kriedy v druhohorách došlo k celosvetovému stúpnutiu morskej hladiny – cenomanská transgresia. More zalialo aj časť terajších Čiech. Pieskovec vznikol v plytkom mori, napr. na plážach, so stopami po činnosti organizmov – oválne chodbičky po kraboch (?).

Pieskovec sa na Hořícku používal oddávna. V neolite z neho robili obilné žarnovy. Hlavný rozmach nastal po r. 1870. V okolí Hořic bolo postupne otvorených okolo 150 kameňolomov v zalesnenom horskom Hoříckom chrbáte (Rybařík 1994). Počas 1. ČSR a počas socializmu bol najčastejšie používaným pieskovcom v Československu na výrobu kvádrov, obkladov a sôch.

Na pilier Pamätníka československej štátnosti použili veľmi hrubozrnnú ružovkastú *libereckú žulu*. Tvorená je vyrastlicami ružových draselných živcov, sivým kremeňom, bielymi plagioklasmi a čiernym biotitom.

Petrograficky je to porfýrický biotitický granit. Liberecká žula pochádza z krkonošsko-jizerského plutónu, veľkého telesa hlbinných vyvretých hornín, ktoré kryštalizovalo z magmy v hĺbke, v mladších prvohorách. Získava sa asi od začiatku 20. storočia z niekoľkých lomov v okolí Liberca v severných Čechách (Rybařík 1994).

Dlažba pred vchodom do budovy SNM a okolo Pamätníka československej štátnosti je z lámaných kociek zo *sliezkych mramorov*. Sivočierny mramor s bielymi šmuhami sa nazýva *tmavý lipovský mramor* (lipovský mramor tmavý). Tmavé sfarbenie je spôsobené grafitom. Svetlé kocky dlažby sú z najväčšou pravdepodobnosťou zo *supíkovického mramoru*. V takmer bielej až svetlosivej farbe sú sivé i hnedé neostré šmuhy. Sivé sú spôsobené grafitom a hnedé flogopitom. Sliezske mramory pochádzajú zo série Branné jednotky Silezika. Vznikli premenou prvohorných vápencov počas hercýnskeho vrásnenia. Ťažili sa od druhej polovice 19. storočia v takmer 20-tich kameňolomoch v okolí kúpeľov Jeseník (Lipová-lázně, Supíkovice) (Rybařík 1994). Na Slovensku sa používali počas 1. ČSR i v období socializmu.

Záver

Budova SNM v Bratislave bola pôvodne postavená pre Zemedelské (poľnohospodárske) múzeum v rokoch 1924 –1928 v duchu neoklasicizmu podľa plánov architekta Harminca. Po ťažkom poškodení budovy v závere 2. svetovej vojny bolo múzeum obnovené.

Na výzdobu reprezentačných priestorov: vstup, schodišťa, kaviareň boli použité dekoračné kamene zo Slovenska a Čiech. Na priečelie použili ružovkastý ryolit z Hliníka nad Hronom, sokel je obložený a schody sú vytvorené zo sivej pravdepodobne svetlej sliezskej žuly z okolia kúpeľov Jeseník. V interiéri bol upotrebený sivobežový spišský travertín z Dreveníka, v reprezentačných sálach a kaviarni bešeňovský travertín z Liptova. Na dlažbe sa nachádza sivý ostruženský mramor z južných Čiech a sivohnedý zbusanský

„mramor“ z oblasti jz. od Prahy. Reliéfny a sochy na priečelí sú z hořického pieskovca zo severných Čiech. Na Pamätník československej štátnosti pred SNM použili libereckú a svetlú sliezska ťzulu a sliezske mramory z Českej republiky.

Pre budovu SNM je unikátne, medzi slovenskými budovami, masívne použitie tmavého spišského travertínu a bešeňovského travertínu v interiéri. Budova SNM sa veľkorysostou použitých materiálov nevyrovná múzejným budovám v Prahe, Viedni alebo Budapešti, kde je použitých množstvo najkrajších európskych mramorov. V prvej polovici 20. storočia už bol iný štýl a dôraz architektúry ako v druhej polovici 19. storočia. Budova SNM vyjadruje svojimi materiálmi myšlienku živú v dobe vzniku múzea: československú vzájomnosť. V budove sú použité tri typy slovenských kameňov a štyri typy českých kameňov. Použitie slovenských a českých materiálov symbolizuje spoločné úsilie o vybudovanie poľnohospodárskych múzeí v Čechách, na Morave i na Slovensku. Toto česko-slovenské spojenectvo, spoločnú históriu vyjadruje i Pamätník československej štátnosti pred múzeom.

Literatúra

- ARCHÍV SNM. Fond: Zemedelské múzeum v Bratislave, 1923 – 1950, Bratislava, XIV a XV.
- DVOŘÁK, P., 2002: Stopy dávnej minulosti 1 – Slovensko v praveku. Vydavateľstvo Rak Budmerice, I. vydanie, 335 s.
- HOLČÍK, Š., RUSINA, I., 1987: Umenie Bratislavy. Obrazový sprievodca pamiatkami mesta. Tatran, Bratislava, 415 s.
- IVAN, L., 1941: Výskum slovenských travertínov. Práce Štátneho geologického ústavu, Zošit 1, 30 – 34.
- IVAN, L., 1943: Výskuty travertínov na Slovensku. Práce Štátneho geologického ústavu, Zošit 9, 71s.
- JURKOVIČ, M., 1970: Z dejín Zemedelského múzea v Bratislave (K 40. výročiu sprístupnenia muzeálnych zbierok, Agrikultúra, Zborník Poľnohospodárskeho múzea v Nitre, 9, 247 – 290.
- KOVANDA, J., BALATKA, B., BERNARD, J.H., BRUNNEROVÁ, Z., BŘEZINOVÁ, D., BUKOVANSKÁ, M., CÍLEK, V., FRIDRICHOVÁ, M., HAVLÍČEK, V., HOLUB, V., HRDLÍČKA, L., CHLUPÁČ, I., KADLECOVÁ, R., KACHLÍK, V., KAPRASOVÁ, E., KLEČEK, M., KRÁL, J., KŘÍŽ, J., LOCHMANN, Z., LYSENKO, V., MAŠEK, J., ŠALANSKÝ, K., TOMÁŠEK, M. a ZELENKA, P., 2001: Neživá príroda Prahy a jejího okolí. Academia, Český geologický ústav, 215 s.
- HOLEC, P., KREMPASKÁ, Z., 2007: Paleontological Finds of Some Vertebrates in Travertine Dreveník Site (Pliocene – Pleistocene) near Spišské Podhradie, Slovakia. 5th Meeting of the European Association of Vertebrate Palaeontologists, 12th European Workshop of Vertebrate Palaeontology. Carcassonne-Espéřaza, May 15 – 19, 2007, Abstract Volume.
- MACHAJDÍKOVÁ, E., 2003: Slovenské národné múzeum v Bratislave – vznik a premeny sídla. Pamiatky a múzea, 3/2003, 2 – 7.
- MÍŠAŘ, Z., DUDEK, A., HAVLENA, V., WEISS, J. 1983: Geologie ČSSR I. Český masív. SPN, Praha, 333s.

RYBAŘÍK, V. 1994: Ušlechtilé stavební a sochařské kameny České republiky. Nadace Střední průmyslové školy kamenické a sochařské v Hořicích v Podkrkonoší, 218 s.
VIZDAL, M., 2003: Sprievodca pravekom východného Slovenska. Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 84 s. <http://www.mcpo.sk/downloads/Publikacie/Spol-Pred/SPDEJ200402.doc>

Článok vznikol aj s príspevím grantu KEGA 3/3266/05.

Adresa autora:

RNDr. Daniel Pivko, PhD., Katedra geológie a paleontológie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského, Mlynská dolina G, SK-842 15 Bratislava, Slovensko, e-mail: pivko@fns.uniba.sk